

میراث ابن

سال دوم - شماره اول

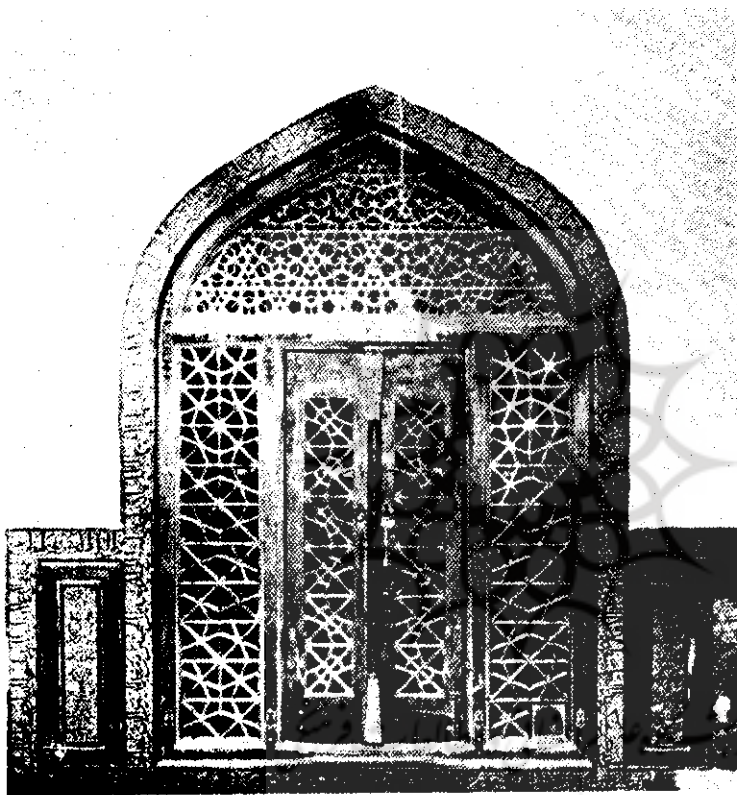

میراث ابن

باب غیبت در سامرا

« در چوبی نفیس در سرداب مقدس سامراء »

باقیمانده از دوران خلافت عباسیان *

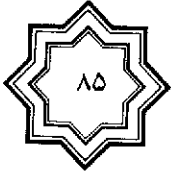
ترجمه : مسلم صاحبی

در شهر سامرا در «سردابی» که به نام «غیبة المهدی» مشهور است، در چوبی زیبایی وجود دارد که از دوره خلیفه عباسی «الناصرالدین الله» به یادگار مانده است. این اثر ارزنده و گرانبها که از چند قسمت قطعه چوبهای مشبک و آراسته به نقش و نگار و نوشته های زیبا و دلپذیر ساخته شده، بیانگر دقت زیاد و چشمگیر در فن نجاری و نیز نهایت نازک بینی و ظریف کاری در ذوق هنری است. دانشمندان غربی موفق به ارزشیابی این در نشده اند و اثری متناسب با ارزش هنری و تاریخی آن منتشر نکرده اند.

مسجد جامع نو سامراء در وسط شهر فعلی قرار گرفته است. کسی که از دور به سامرا بنگرد، در وسط شهر دو گنبد خواهد دید که یکی از آن دو با کاشیهای طلائی براق و دیگری با کاشی های رنگی بسیار زیبا پوشیده شده است. هر يك از این دو گنبد به ساختمان مستقل و مجزا از دیگری تعلق دارد. گنبد بزرگ طلائی بر فراز ضریح مطهر و گنبد کوچک رنگی روی مسجد جامع قرار گرفته است.

ضریح مطهر که قبر شریف امام هادی (ع) (امام دهم) و امام عسکری (ع) (امام یازدهم) را در خود جای داده، در وسط ساختمان مستطیل شکلی ساخته شده است و از دو گوشه ضلع جنوبی آن دو مناره، سر به فلک کشیده است.

* فصلی از کتاب باب الغیبه ،
ط ۱۹۳۸ میلادی ، بغداد ،
مدیرية الآثار القديمة
با تشکر از خانم مرجان مشکور
که این کتاب را در اختیار مجله
قرار دادند .

این ساختمان از سه جهت با صحن بزرگ و وسیعی احاطه شده است که ضلع بیرونی آن به شصت و دو ایوان کوچک تقسیم شده است. طول این صحن ۷۸ متر و ۸۰ سانتیمتر و عرض آن ۷۷ متر و ۱۰ سانتیمتر می باشد. مسجد جامع هر چند به این صحن متصل است، ساختمانی مجزا و مستقل از ضریح محسوب می گردد. این ساختمان با طول ۳۵ و عرض ۲۹ متر از سه طرف با صحن بزرگی به طول ۸۳ متر و ۳۰ سانتیمتر و عرض ۶۱ متر و ۵۰ سانتیمتر احاطه شده است. «سرداب غیبت» نیز در همین بخش و زیر ساختمان مسجد قرار گرفته و خود از چند قسمت تشکیل شده است.

سردابهای سامرا

کرانه چپ رود دجله - که در امتداد سامرا قرار دارد - از کرانه راست آن، چند متر بالاتر است. در زیر لایه خاکی این زمین مرتفع، یک لایه سنگی وجود دارد که در میان دانشمندان زمین شناس به نام شفته طبیعی (conglomerate) معروف است. این لایه سنگی از ریگهایی در اندازه های متفاوت شکل گرفته که یک ماده چسبنده آنها را به یکدیگر چسبانیده است. ارتفاع زمین از سطح آب به صورتی که گفته شد از یک سو و وجود لایه سنگی در عمق نسبتاً اندک از جانب دیگر، کندن سردابهای گود و عمیق را در زیر ساختمانها آسان می کند. به همین جهت سردابهای فراوانی؛ چه در زیر بقایای کاخها و خانه های باستانی و چه در زیر طبقات بناهای کنونی سامرا به چشم می خورد.

سرداب غیبت

سرداب غیبت از جمله سردابهای عمیقی است که به صورتی که شرح دادیم در زیر لایه سنگی یادشده حفر شده است. این سرداب از سه قسمت عمده تشکیل شده است که عبارت است از یک غرفه شش ضلعی، یک غرفه مستطیل کوچک و یک غرفه مستطیل بزرگ. غرفه مستطیل شکل بزرگ در میان مردم به «مصلائی مردان» و غرفه مستطیل شکل کوچک به «مصلائی زنان» معروف است. این بخشها با دو راهرو بلند و طولانی به یکدیگر مربوط می شوند؛ یعنی یک راهرو طولانی، مصلائی مردان و مصلائی زنان را به هم وصل می کند و یک راهرو طولانی دیگر بین مصلائی مردان و غرفه شش ضلعی وجود دارد. همچنین این بخشهای سه گانه، هر یک از طریق روزنه ای کوچک و طولانی که از قسمت فوقانی دیوار آغاز شده و تا پایین ترین حد دیوار بیرونی مسجد جامع امتداد می یابد، نور و هوا می گیرند. پلکانی که راه ورود و خروج سرداب است، به غرفه شش ضلعی منتهی می شود و دارای بیست پله است. ورودی این پلکان و سرداب در داخل ساختمان مسجد و بر دیواری قرار گرفته که ورودی نمازخانه نیز در آن واقع است. طول مصلائی مردان ۵ متر و ۸۰ سانتیمتر و عرض آن ۳ متر و ۵۰ سانتیمتر است. طول مصلائی زنان نیز ۴ متر و ۶۰ سانتیمتر و عرض آن ۳ متر است. طول راهروی که مصلائی مردان و زنان را به هم مربوط می سازد ۴ متر است. طول راهروی که مصلائی مردان را به غرفه شش ضلعی متصل می کند، ۶ متر است. طول روزنه ای که نور غرفه شش ضلعی را تأمین می نماید، حدود ۶ متر است، و بالاخره طول روزنه ای که نور مصلائی زنان را تأمین می کند، ۴ متر و ۵۰ سانتیمتر است.

حجره غیبت

در انتهای غرفه مستطیل شکل بزرگ، یعنی در انتهای مصلائی مردان، در چوبی (باب غیبت) واقع شده است. در پشت این در، اتاق کوچکی قرار دارد که طول آن ۱ متر و ۸۰ سانتیمتر و عرض آن ۱ متر و ۵۰ سانتیمتر است. این اتاق به نام «محل غیبت [امام زمان (ع)]» شهرت دارد و در واقع بخش مکمل غرفه مستطیل شکل بزرگ محسوب می شود و در جلوی آن در واقع حفاظ مشبکی است که آن را از بقیه غرفه جدا می کند. چاه معروف به «چاه غیبت» هم در گوشه همین اتاق قرار دارد.

باب غیبت

این همان در چوبی است که حجره غیبت را از مصلائی مردان جدا می کند، سمت جلو اتاق را به صورت کامل فرا گرفته است و به وسیله دو قطعه مستطیل شکل - به ارتفاع ۱ متر و ۲۵ سانتیمتر - از جلو این حجره فراتر می رود و بدین ترتیب قسمت پایین دیوار رو به روی مصلا را نیز می پوشاند. بنابراین می توانیم بگوییم که طول در برابر با

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جعفر بن محمد موسی بن جعفر علی بن موسی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

القائم بالحق عظیم السلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هذا عماد علی بن محمد وبن آل محمد رحمة الله

عرض نمازخانه مردانه است؛ اما ارتفاع آن بیش از سه متر می باشد.

قسمتهای مختلف این در که سمت پیشین اتاق غیبت قرار دارد، مشبک است؛ ولی بخشهایی که دیوار نمازخانه را پوشش داده، غیر مشبک هستند. قسمتهای مشبک در از پیوستن قطعه های چوبی با اشکال هندسی، به یکدیگر ساخته شده که در چشم بیننده به سه گونه جلوه می کند:

الف - دو قسمت مشبک که به عنوان دو لنگه در محسوب می گردند.

ب - دو قسمت مشبک که در دو طرف در واقع شده اند.

ج - یک قسمت مشبک که کتیبه تزئین شده سردر را تشکیل می دهد.

فراهم آمدن این قسمتهای سه گانه مشبک هندسی و زیبا، به این در جلوه هندسی دلپذیری بخشیده است. روی قطعه های چوبی هم که چهارچوبهای این شبکه ها را شکل داده است، نقش و نگارهای واقعا ظریف و دقیقی کنده کاری شده است.

کتیبه در

این کتیبه بر چوب اطراف چهار چوبه در و دو طرف مستطیل شکلی که از دو سو به آن پیوسته است، کنده کاری شده است. متن نوشته به خط نسخ بسیار زیبایی بر زمینه طلائی نوشته شده است.

این نوشته از پایین ترین نقطه جناح مستطیل سمت راست، آغاز و پس از بالا رفتن از ضلع بیرونی آن، تا بالاترین نقطه ضلع افقیش ادامه می یابد. سپس به سمت ضلع عمودی میانی میل می کند و از آنجا، بر روی طول چهار چوب عمودی پیش می رود و همراه با آن انحنا می گیرد تا به بالاترین نقطه آن برسد. آن گاه در جهت مقابل به سمت پایین باز می گردد تا به انتهای ضلع عمودی جناح مستطیل طرف چپ برسد، و از آنجا به بالای ضلع افقی آن میل می کند، سپس روی ضلع عمودی و تا پایین ترین نقطه آن ادامه می یابد و بعد از آن به سمت راست ضلع فرودین از مستطیل سمت راست باز می گردد و روی طول قاعده در ادامه پیدا می کند تا به انتهای ضلع زیرین از مستطیل سمت چپ برسد.

این نوشته حاکی از آن است که این در به فرمان خلیفه عباسی «الناصرلدين الله» و در سال ۶۰۶ هجری قمری (۱۲۰۹ میلادی) به سرپرستی «معدبن الحسين بن سعد الموسوی»، ساخته شده است. در کتابهای تاریخی، راجع به این «معد» آمده است که او «شرف الدین ابوتمیم معدبن الحسين الموسوی» متوفای سال ۶۱۷ هجری قمری (۱۲۲۰ میلادی) است.

متن دستخط کنده کاری شده در اطراف در:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى. وَ مَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حَسَنًا، إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ.»

هذا ما امر بعمله سيدنا و مولانا الامام المفترض الطاعة على جميع الانام ابو العباس احمد الناصر لدين الله امير المؤمنين و خليفة رب العالمين الذي طبق البلاد احسانه وعدله و غمر العباد بره و فضله قرب الله اوامره الشريفة باستمرار النجح واليسر و ناطها بالتأييد والنصر و جعل لايامه المخلدة حدا لا يكبو جواده ولا رائه الممجدة سعدا لا يخبو زناده في عز تخضع له الاقدار فتطيعه عواصيها و ملك تخضع له الملوك فتملكه نواصيها بتولي المملوك معد بن الحسين بن سعد الموسوي الذي يرجو الحياة في ايامه المخلدة و يتمنى انفاق بقية عمره في الدعاء لدولته المؤيدة استجاب الله ادعيته و بلغه في ايامه الشريفة امنيته. (ذالك في ربيع الثا) ني من سنة ست و ستمائة هلالية و حسبنا الله و نعم الوكيل وصلى الله على سيدنا خاتم النبيين و على اله الطاهرين و عترته و سلم تسليمًا.»

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان. بگو (ای پیامبر) از شما جز مهرورزیدن در حق بستگان، هیچ مزد و پاداشی نمی خواهم و آن کس که کار نیکو انجام دهد، بر نیکیش بیفزایم و خدا بسیار آمرزنده و پذیرنده شکر بندگان است. [سوره شورا، ۲۳]

این کار به دستور پیشوایی که اطاعتش بر همه مردم واجب است؛ سید و مولای ما « ابو العباس احمد الناصر لدين الله »، فرمانروای مؤمنان و خلیفه پروردگار جهانیان که داد و دهش او همه جا را فرا گرفته و جود و کرمش بندگان را شامل گشته. خدای متعال فرمانهای فرخنده اش را همواره با سهولت و رستگاری مقرون سازد و با نصرت و پشتیبانی خویش بیامیزد و برای روزگار اقتدار پاینده اش کرانه ای مقرر دارد که هرگز پایان نپذیرد و به افکار و اندیشه هایش پرتوی بخشد که هیچ گاه به خاموشی نگراید؛ در مقام منبع عزتی که شوکت مندان سر بر آستانش سایند و سرکشان، تسلیم و مطیعش گردند و با دولتی که سایر دولتمردان به بند طاعتش در آیند و سررشته کارها بدو سپارند. به سرپرستی بنده درگاه «معد بن الحسين بن سعد الموسوی» صورت پذیرفت، که آرزو مند زیستن در روزگار اقتدار جاودانه اوست و امیدوار گذراندن باقیمانده عمر خویش در دعا برای دولت مؤید او می باشد. امید است خداوند دعاهای او را مستجاب نماید و در این روزگار خجسته او را به آمال و آرزوهایش برساند.

[این اقدام در ماه ربيع الثانی سال ۶۰۶ قمری به انجام رسید. و خداوند ما را پس است و او بهترین وکیل است، و سلام و صلوات بر سید و سرور ما؛ خاتم پیامبران و برآل و دودمان پاکیزه او باد.

کتیبه کوفی در محل غیبت امام زمان (ع)

دیوارهای محل غیبت با کاشیهای رنگی و مزین به گلبوته آراسته شده است. چیزی که هست در میان این کاشیها، یک نوار چوبین در طول دیوارهای سه گانه این محل امتداد پیدا کرده است. این نوار چوبی، نوشته ای به خط کوفی را با خود دارد که متن آن از این قرار است:

«بسم الله الرحمن الرحيم. محمد رسول الله. امیر المؤمنین علی بن ابی طالب، الحسن بن علی، الحسين بن علی، علی بن الحسین، محمد بن علی، جعفر بن محمد، موسی بن جعفر، علی بن موسی، محمد بن علی، علی بن محمد، الحسن بن علی، القائم بالحق علیهم السلام. هذا عمل علی بن محمد و بن آل محمد رحمه الله.»

این نوشته بر سه قطعه چوب بلند کنده کاری شده است. طول قطعه ای که بر دیوار سمت راست نصب شده، ۱ متر و ۵۰ سانتیمتر و طول قطعه ای که روی دیوار جلویی نصب شده ۱ متر و ۸۰ سانتیمتر و طول قطعه ای که روی دیوار سمت چپ نصب شده، ۱ متر و ۵۰ سانتیمتر است.

